

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

ПАРТИЯ ХУРАЛЫ

Партия хуралы — коммунисттердин политиктик ижигиделигинин, коллективтин ажал, амыралынын оң салдары көчүрүлүгү. Хуралдар коммунисттерин инициативанын көдүрүп, партиянын Программасын болгаш Уставын күчүндөгү олар-кын харыскалганын бедейдир.

СЭКП Төл Комитети «Ярославль хоорай партия организационно-партийна хуралдары» дөңдөөлүгү үр эвосте хүлээп алган. Ол дөңдөөлүгү коллективтик удурулганын органы, коммунисттерин политиктик ижигиделигинин болгаш дагыгышынын шолжазы болуп партия хуралдарынын улуг умуру-дузанын демдег-дээн.

СЭКП-ниң XXIII съездинин шиктирлерин удурулгала болгаш, партиянын Ярославль хоорай партия организационно-партийна хуралдары партия хуралдарынын ролон бедейдир талашы-биле чогуру анылаа кылган деп, ол дөңдөөлүгү демдегдээн. Партия организационно-партийна хуралдарынын болгаш ажал-чорудулганын чугула айтыр-гыларын хуралдарга көрүп, шиктирлеп турар. В. И. Ленинниң төртүтүгүнүн хүнүнүн бээр 100 чыл болурун төлөт-түгү уткуур дээш планарны болгаш хулааларын күчүс-диринче коммунисттерин бол-гаш ажалчы чоннарнын кол-лективтерин мобилизастаарын дөңдөө-биле хуралдар сөөлгү үедэ чер болгонда эр-тир турар апарган.

Оң-биле чергелештир Ярославль хоорай партия организационно-партийна хуралдарынын болгаш ажалчы чоннарнын коллективтерин мобилизастаарын дөңдөө-биле хуралдар сөөлгү үедэ чер болгонда эр-тир турар апарган. Оң-биле чергелештир Ярославль хоорай партия организационно-партийна хуралдарынын болгаш ажалчы чоннарнын коллективтерин мобилизастаарын дөңдөө-биле хуралдар сөөлгү үедэ чер болгонда эр-тир турар апарган. Оң-биле чергелештир Ярославль хоорай партия организационно-партийна хуралдарынын болгаш ажалчы чоннарнын коллективтерин мобилизастаарын дөңдөө-биле хуралдар сөөлгү үедэ чер болгонда эр-тир турар апарган.

Бүгү коммунисттерин, ынакчы партия активинин хүлээлгези — дөңдөөлүгү ха-нызы-биле өөренип, оң негел-дизини дүшүртүр бодунуң практиказын анализдеп, пар-тия хуралдарынын ролон бе-дидир дээш чугула хемчегер-нин алыры болуп. Хуралдар-ның утка-шынарын бедейдир-инче, оң үр-түнүктөгү бо-лурунче онза ижигиделин партия комитеттери болгаш партия эге организациалары

Удуртукчу совет кадрларның өөредилгези

СЭКП ТК-ның чанында Партиянын дээш шолжазында өөредилгелешкен болгаш авто-номнуг республикаларын Дээди Советтеринин Президиумдарынын, Министрлер Чөвүлелинин, ажалчы чо-вар депутаттарынын край, область Советтеринин күс-комнарнын даргаларынын, култур, улуз өөредилгези-нин, кадык камгалаанын айтыр-гыларын харыскал ту-рар оралакчаларын аял туусаалык өөредилгези до-дугула.

Өөредилгези киришкенер СЭКП төртүтүгүн болгаш по-литиказынын, марксизм-ле-ниниз философия биле эртем-лик коммунизмин, политик-тик экономикаын, чогуур өй-көргөн, тууга айтыр-гыларын база өскө-дээ айтыр-гыларын өөргөткөн. Өөредилгези партия болгаш совет тургузулушуну, улус ажал-агымын, културанын удурулушун практиктик айтыр-гыларын улуг хемчегдээр биле кирген. СЭКП-ниң Министрлер Чө-вүлелиниң Даргалынын Ора-

Чазактар аразының совет-көрөй комиссиязынын хуралына киржир дээш келген

БУДР-ниң Министрлер Каби-нелиниң Даргалынын ора-лакчы Тен Дюн Тхэке баптат-кан чазак төлөөлөр декабрь 8-те Москвада чедип келген. Төлөөлөр экономиктик болгаш өртем-техниктик айтыр-гылар-нын талашы-биле чазактар ара-

Пак Сен Чер биле Тен Дюн Тхэкти Л. И. Брежнев биле А. Н. Косыгин хүлээп алган

Совет чазактын талаанын бау-тар Совет Эмгекчилер ажал ба-зуу-биле наймалдык аалдашкын кылган чогуу турар. ККП ТК-нын Политиктик Комитетинин Президи-умунд келжигү, Көрөй Улуз-Демократ-тик Республикаларын Министрлер Кабине-диниң Даргалынын оралакчы, дагыгыш херектер министри Пак Сен Черин бол-гаш ККП ТК-нын Политиктик Комитети-ниң Президиумун келжигүчөгө канди-дат, КУДР-ниң Министрлер Кабинетинин Даргалынын оралакчы, Москвада келген Тен Дюн Тхэкти СЭКП ТК-ның Чыгыш секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро келжигү, СЭКП-ниң Мини-стрлер Чөвүлелиниң Даргалы А. Н. Косы-гин декабрь 9-та хүлээп алган.

Беседэ чүрөктүн ханымында наймал-дык эртен. Аяал Л. И. Брежнев болган А. Н. Косыгин Совет Эмгекчилер биле Көрөй Улуз-Демократ-тик Республикаларын аразы-нда кады ажалдашканын улам хөгжү-дөткөн, совет, көрөй улустарын аразы-нда аны-дуңа наймалдык быжылаар айтыр-гыларын талашы-биле база амы үедэ делегей байдалын, делегейниң комму-нист шикчөөшкүнүн чогуур өй-көргөн айтыр-гыларын талашы-биле санал-опалын Пак Сен Чер, Тен Дюн Тхэкт олар-биле чутаалашкан.

Беседэ киришкенер: — совет талаан — СЭКП ТК-ның се-кретары К. Ф. Катупен, СЭКП ТК-ның ке-жигү, СЭКП-ниң Министрлер Чөвүлели-ниң Даргалынын оралакчы В. Н. Новик-ов, СЭКП ТК-ның кежигү, СЭКП ТК-ның дагыгыш херектер министри А. А. Гро-мыко, СЭКП ТК-ның кидиле эргелекчи К. В. Русаков, СЭКП-ниң КУДР-де элчин Н. Г. Суларков, СЭКП-ниң ДХМ коллектив-инин келжигү В. И. Лихачев; — Көрөй талаан — ККП ТК-ның ке-жигү, КУДР-ниң СЭКП-де элчин Рем Тхэ Дюн, ККП ТК-ның делегей харылаа-ларын кидиле эргелекчинин ора-лакчы Тен Мен Ген, КУДР-ниң ДХМ-ниң чөвүлөкчин Тен Ир Чер.

Тываның улөтүр бүүдүрү-гелери он бир айларда проду-кция сайгарарынын планын 104,5 хуу күсүдүп, планын оонаалган ажыр 2194 мун рубль продукцияны сайгарган. Эртен чылын ол үези-биле деңизерге 9,2 хуу үздүлгөп болган. «Кызыл-Хавак» шахтазы, Чадананың хонур-даш разре-ли, «Тыва туугу» трестиниң Кызылда улөтүр бүүдүрү-гелер комбинаты, Кызылдың сайгарыга базаны, Чадананың тараа хүлээп алыр пуш-туз, алыз завод, Кызыл-Ма-лалыктың туугу-даш завод, Ча-дананын, Токунун, Ак-Ло-вуртун, Хову-Асынын, Оврунун амырал хандыр-га комбинаты болгаш Кы-зылдың даарылыга фабрика-зы планын оонаалганын че-дизинининг боттандырган. Олар декабрь 1-де чыл оона-лазын күсүдүпкөн.

Декабрь айны шалышчы ай кылды чарлаар дугайында республикада эгелекчи санал-ды үндүргөн Улуг-Хем ыаш ажал-агый чериниң мебель пе-гинде Михаил Оржакович Лоп-санчал ажаллап турар.

Анык ажалчын болуун күш-ажалчы орун Чадана-ныл амырал хандыр-га комбинатында эргелен. 8-класс дооскан, ол алаа өөреникчи-чазакчы болуп ажаллап кирген.

1965 чылда Кызылда каап, мебель пегинге чазакчылап кирген. Ол ам үшкү разра-дты чазакчылаа болза-лаа, бодет, шифоньер, тумбочка, комод чикетир экилдерин эки шынарлыг кылды, эдечер нормалык 125—130 хуу чедир күсүдүп турар.

ЧУРУНТА: М. Лопсанчал ажаллап тур.

А. АИРНИН ФОТОЗ.

Чогаалы С. К. Токанын «Депутат Көржең-оол» деп очертин, ноябрь 13-те үгөй «Шы» солуунун «Кожик» малчынарын сууржун тур-талгаш» деп эгелг мурунку чүтүл болгаш ноябрь 22-де үгөй «Шы» солууда «Дет-кил чүтүлгүдүгү» деп чүтү-дү номун таныштып. Хей чылдарда калдарынын чы-мыштыг ажалды төшкү бай-дал-биле эрттирп келди. Ам оларын чогуу сууржун байдалда шалдар дээш кел-катыжы, ханын-дээ өөрэн-сеткилдин илереттин.

Танды районун «Револу-цияны чалгыны» колхозу-нун хойжуларынын өс-бүлө-лөр колхоз төвүндө чурттан, боттары бажынаары, өс-бү-лөлөрүн көрөжөн элени колхоз бүүдүрүлгезин ала-бур амыралында ажалла-хостуг шактарында кылалар, оюн концертин көрүп, поли-балтүмүндө өөренип, хун б-рүнүн политиктик амыдыр-

Ленинниң юбилейин төлөтүгү уткуур Москванын мурнакчы ажалчыннарынын хуралы

Улустурун бүүдүрүгө чер-леринин, туугу, транспорттук коллективтери, боттарынын шалышчы ажал-агый бз хүн-верде Ленинниң юбилейнге бараалдап турар.

Беш чыл плавны хуусаа бетиде күсүдүр социалист-тик хүлээлгезин күсүдүр 113 мун москвалыларын ады муну декабрь 8-те Кремль-дин Съездилер ордунага кел-ген. Алаа Москва ажалчын-нарын оң эки төлөөлөкчи-лери чымылган. Олар боттары-нын чогаалкчы ажал-агый биле чурттуң байлаларын улам чурттуң, коммунизми-нин материал-техниктик баа-зын тургузарына киришп турар.

Хуралды профиледелерин Москва хоорай чөвүлелиниң даргалы Л. В. Петров ажы-тукун, СЭКП ТК-ның Политбю-розу составтыг хүндүлүг пре-зиденту сонугада адыш час-кашкылары димиреп үгөй.

Хуралда СЭКП ТК-ның По-литбюро келжигүчөгө канди-дат, партиянын Москва хоорай комитетинин бирги секретары В. В. Гришин илетил кылган.

Зада чымылганга болгаш оларын күсүдүр боттары-нын беш чыл оонаалганын күсүдүр бугу киришкелге, бүүдүрүгү планарын болгаш социалист хулааларын күсүдүр дөш демиселди муруну одурулгалады тур-муру турарларга партиянын Москва хоорай комитетинин өмүрүндө элчиг Гришин чү-рөктүн ханымында нал ба-ыр чедирген.

Ленинниң юбилейин дем-дегээрлерин оң эки аразы ажал-агый болгаш култур тургузулушунун талашы-биле совет улустун муруну тургузулган планарын бо-тааларына кичээлгелерин оонаалганын ботур деп В. И. Ленинниң төртүтүгүнүн хүнү-дүн бээр 100 чыл болурун белекчи дугайында дөң-дөөлүгү СЭКП ТК-де дем-дегдээн. Ленинниң юбилейге белекчи хунерилде ажалчы чоннарнын политиктик бо-лаш күш-агымды илдепкел улам улгатаан. Чурт беш чыл планын чедипкелерин күсү-дүп турар. Беш чылдың дөрт чымылын дүргүдүгү амы үеини текчаа-биле чөтөс-лөткөн, улуг-улау 1500 хире чаз бүүдүрүгө чедирп тууду тургускан, ажаллаа кирип-ген.

Бистин көдө ажал-агым-ыс бүүдүрүгө буртатарлап турар. СЭКП ТК-нын март (1965 чылдагы) Плавмуун шиктирлерин боттаалды-гынын түнелгиде көдө ажал-агый продукттарын бугу эвэрлерин бүүдүрү бө беш чылда дыка көвүдөн.

Москвалык ажалчы чо-вары В. И. Ленинниң төртүтү-гүн хүндүлгөн бээр 100 чыл болурун төлөтүгү уткуур дөш бугу улустун демисе-лени илдепкел киришп турар. Беш чыл планын 1970 чылдың ноябрь 7-ге уткуштур күсүдүр, күш-агымды бүү-дүрүлгүдүн беш чылды сөөлүрүдир чедип адылар кылдыр лизанаттыган де-дөөлүн 1970 чылдың апрель 2-ге уткуштур чедип алыры бугу улустун ол чарыкына наймалдык бүүдүрүгө чедир-лери биле туугуларынын ажалчыннарын инженер-лери биле техниктерин кол сорулгалары болган.

Москвалык ажал хулаа-гелерин чедипкелерин күс-сүдүп турар деп, эл Гришин демдегдээн. Беш чыл плавны хуусаа бетиде күсүдүр Ленинниң юбилейин төлөтүгү уткуур дөш соци-алист чарыкы биле түн-дөлдө чедип келжигү киришкелге, ол хун бөдик бүү-дүрүлгүгү шалышчы ажал-даарын чер болганга органи-заастаары, ажалдарынын бөдик үзөгөр-чөкчөн көргү-релге бугу москвалыларын кылгыртан. Күш-агымды комму-нисттүгү өсү-биле көөрү, комму-нист моральын илдепкел киришкелге кижи бугурун ажал-агымды чыкк-хемчег, улаа-бодла эргелекчи болгаш турарын чедип алыры млы-тыг хүлээлгезин кылдыр са-нап тур беш деп, ол докумен-тиде чутаалаа.

Хуралда киришкенер Моск-ваның бугу ажалчы чопа-рына чыгыш өс-сеткилдин биле кийгиригү үндүргөн. Олар 1970 чылдың апрель 11-де коммунист субботник эрттеринде болгаш алаа белекчилеринге илдепкел киришкелге, ол хун бөдик бүү-дүрүлгүгү шалышчы ажал-даарын чер болганга органи-заастаары, ажалдарынын бөдик үзөгөр-чөкчөн көргү-релге бугу москвалыларын кылгыртан. Күш-агымды комму-нисттүгү өсү-биле көөрү, комму-нист моральын илдепкел киришкелге кижи бугурун ажал-агымды чыкк-хемчег, улаа-бодла эргелекчи болгаш турарын чедип алыры млы-тыг хүлээлгезин кылдыр са-нап тур беш деп, ол докумен-тиде чутаалаа.

Ботур механизатор кижи мей, Мычала-даа ийи кыжын хойжуларга дулаалганын ажал-даа, оларын чуртталга бай-далында, бо айтыр-гыны дөшкүр турар аштерин билин тур-галыда ышкаш, таарымчалыг эвес чүтүлдер барын көргөн мен.

Бистин Баа-Хем районунд «Тингелге» колхозунун хой-жу В. Арачанын колкыла-ла ам дулаалганы хойжу болуп ажаллап тур мен, Бо колхо-

жугу болуп турган. Оон кадайы С. Чымык Кызыл-Тайга шко-лазына бапшылап турган чү-е. Дуругуру алганымыс бау-гаар хойну беш хонуктар эдечер-биле калдар турдуус.

С. Нормиба бодурун улуг на-ларып эрттирп кааш, суурда бажынымче чава боор. Алаа ботурун хууда ажалын кы-дын, кароорлук, ногаа олу-тур чедирген элек төгөр, кя-но, конерт көрбөй, полти-балтүмүндө хаара түтүтү-майи, лекция, беседаны ковар дымнап турарымыс чажыт эвес болбай. Бо бугуру чүт-ле радио дамчыдылганында ы-ла-кайда дымнап турар бис.

Чайин чылгаларга, бөдін тайгалар кырпыла бүргөт хун-лер болу бергенде, радио дам-чыдылганы база үсү боор бол-гай. Бистин малчынар хуу-лула каш малдыг болуруда анылда, картофель болгаш но-гаа култураларын тарып өс-түрбөй, оларын ажаллап турар. Чунур-6 а ж и н и а жым көрбөй турар бис.

1967—1968 чылдарда он Сат Нормиба мейлэ дулаалгы хой-жугу болуп турган. Оон кадайы С. Чымык Кызыл-Тайга шко-лазына бапшылап турган чү-е. Дуругуру алганымыс бау-гаар хойну беш хонуктар эдечер-биле калдар турдуус.

С. Нормиба бодурун улуг на-ларып эрттирп кааш, суурда бажынымче чава боор. Алаа ботурун хууда ажалын кы-дын, кароорлук, ногаа олу-тур чедирген элек төгөр, кя-но, конерт көрбөй, полти-балтүмүндө хаара түтүтү-майи, лекция, беседаны ковар дымнап турарымыс чажыт эвес болбай. Бо бугуру чүт-ле радио дамчыдылганында ы-ла-кайда дымнап турар бис.

Чайин чылгаларга, бөдін тайгалар кырпыла бүргөт хун-лер болу бергенде, радио дам-чыдылганы база үсү боор бол-гай. Бистин малчынар хуу-лула каш малдыг болуруда анылда, картофель болгаш но-гаа култураларын тарып өс-түрбөй, оларын ажаллап турар. Чунур-6 а ж и н и а жым көрбөй турар бис.

1967—1968 чылдарда он Сат Нормиба мейлэ дулаалгы хой-жугу болуп турган. Оон кадайы С. Чымык Кызыл-Тайга шко-лазына бапшылап турган чү-е. Дуругуру алганымыс бау-гаар хойну беш хонуктар эдечер-биле калдар турдуус.

С. Нормиба бодурун улуг на-ларып эрттирп кааш, суурда бажынымче чава боор. Алаа ботурун хууда ажалын кы-дын, кароорлук, ногаа олу-тур чедирген элек төгөр, кя-но, конерт көрбөй, полти-балтүмүндө хаара түтүтү-майи, лекция, беседаны ковар дымнап турарымыс чажыт эвес болбай. Бо бугуру чүт-ле радио дамчыдылганында ы-ла-кайда дымнап турар бис.

Чайин чылгаларга, бөдін тайгалар кырпыла бүргөт хун-лер болу бергенде, радио дам-чыдылганы база үсү боор бол-гай. Бистин малчынар хуу-лула каш малдыг болуруда анылда, картофель болгаш но-гаа култураларын тарып өс-түрбөй, оларын ажаллап турар. Чунур-6 а ж и н и а жым көрбөй турар бис.

1967—1968 чылдарда он Сат Нормиба мейлэ дулаалгы хой-жугу болуп турган. Оон кадайы С. Чымык Кызыл-Тайга шко-лазына бапшылап турган чү-е. Дуругуру алганымыс бау-гаар хойну беш хонуктар эдечер-биле калдар турдуус.

С. Нормиба бодурун улуг на-ларып эрттирп кааш, суурда бажынымче чава боор. Алаа ботурун хууда ажалын кы-дын, кароорлук, ногаа олу-тур чедирген элек төгөр, кя-но, конерт көрбөй, полти-балтүмүндө хаара түтүтү-майи, лекция, беседаны ковар дымнап турарымыс чажыт эвес болбай. Бо бугуру чүт-ле радио дамчыдылганында ы-ла-кайда дымнап турар бис.

Чайин чылгаларга, бөдін тайгалар кырпыла бүргөт хун-лер болу бергенде, радио дам-чыдылганы база үсү боор бол-гай. Бистин малчынар хуу-лула каш малдыг болуруда анылда, картофель болгаш но-гаа култураларын тарып өс-түрбөй, оларын ажаллап турар. Чунур-6 а ж и н и а жым көрбөй турар бис.

1967—1968 чылдарда он Сат Нормиба мейлэ дулаалгы хой-жугу болуп турган. Оон кадайы С. Чымык Кызыл-Тайга шко-лазына бапшылап турган чү-е. Дуругуру алганымыс бау-гаар хойну беш хонуктар эдечер-биле калдар турдуус.

С. Нормиба бодурун улуг на-ларып эрттирп кааш, суурда бажынымче чава боор. Алаа ботурун хууда ажалын кы-дын, кароорлук, ногаа олу-тур чедирген элек төгөр, кя-но, конерт көрбөй, полти-балтүмүндө хаара түтүтү-майи, лекция, беседаны ковар дымнап турарымыс чажыт эвес болбай. Бо бугуру чүт-ле радио дамчыдылганында ы-ла-кайда дымнап турар бис.

ЭРТЕМГЕ ҮНДЕЗИЛЕН ХӨГЖҮДЕР

ДЭМНИГ КОЛЛЕКТИВТЕ

Тоюунун калды-дошкун агар-бойдуулуу унутулган 1949 жылда чөлүр көзө ажал-агый дугайында калды-даа чутуа барык-ла турбаан бол-гаш тудеин чуртаткы чоң иш мал ажалдыг койкун, бы-дартай байдалга чуртатп кел-ген. 1949 чылдын өзгөндө районга колхозтар организа-таш, коллективтг ажал-агыйн планынг өзү-биле эр-теме үлгөйлөн чорудуп, ра-йонга көдө ажал-агыйн чамдык адырларын хире-ша-биле хөгжүдүр элген. Оон бээр бо талам-биле чамдык баямбарын район кылган.

1950 чылда районгун кол-хозтаринга шунту 1500 хире мал, 16 та тарылга шөлү, кү-рүгөге чылда 10 тонна эт, 6 тонна сүт, чартын тонна дү-дүлөөн турган болган көдө ажал-агыйн калды-даа чексе-херексел чоң турган болза, ам ол ийн колхозтун баазанынгу тургустунг «Тоо-ра-Хем» совхоза 18 муң баш малдыг, оон иштинде 11 муң ажалыг ишек, хой, өшкү болган чылгы. Көдө ажал-агыйн машина-техникасы база чыл бүтү көүдөн турар.

Совхоз бо чылдын күрүгөге 400 тонна эт сазар, ону ху-саазынын бетинде күсөдир дөш ажалдыг организастан. Оон ийн, 150 тонна сүт, 10 тонна дү сазар планын Со-вет Тыванын 25 чыл оюн ут-куштур ажалыг күсөткөдөш, планда дашкаар сүт сазарын ам-даа үргүзүлгөн турар. Ам совхозтун тарылга шөлүгө кодуудна мал чени култу-раларын тарып, картофель, нугаа култураларын өстүрүп турар. Ынчангын район эт, сүт, мал чени култураларын чутга боттарынын иштин херекселниг ажал-агыйн аны-аа, ол продукциинг ажалы койт республикага кириш турар апарган. Хары-лаа та черден ортума-биле 18 центер арбайын болган 18 центер сүзүлгөн дүдүлгөн өстүрүп ап турган чылдары-ныс база бар. «Совет Тыва» колхоз 1965 чылда 230 тонна бараанын тарынын күрүгөге саккан. Картофельдин, кау-станын адыккалгын дүдүлгөн өстүргөн, ону чоңун херек-селдеринге, мал чениге база хой-биле ажаллап турган. Мал чениге турнептин та-рылгасын калбартип, оон бе-дик дүжүтү өстүрүп ап ту-гулаан.

Мурунда, колхозтар тур-густунмаа үдө, районга көдө ажал-агыйн адырларын хөгжүдүр турган чүе бол-ганда, элген чени иштин-де бо талам-биле чамдык бе-сер тургулаан.

Өрткөн каш чылдарын дү-жүлгөдөн көргө, районга совхоз ажалын кол ула-нышкыны мал ажалдыг болуп артар дөшүн бадыктап турар бээрдинг барымаалар бар. Ынчангын районга чө, та-рылга ажалын мал ажалын таарыштыр чорудары чутула. Ылангыч мал чени култу-раларын, аш-чөмө херексээр оторд, картофель култу-раларын колхозтар чорудары чо-гумчалыг.

Бир эвес Тоюкта көдө ажал-агыйн өртөмө үдө-зилген, амдыралга хыялтан-ган депиштелген аралар-биле

организастан чорудар болза, көдө ажал-агый бүдүрүгө-агын ам-даа бурунгар ба-зымбарын кылмы болурун совхоз бүдүрүгөдөш мур-накчылары боттарынын ажал-херек-биле бадыктап турар.

Бо чылдын агаар-бойдуу-нун таарымча чок байдал-ары туражок, совхозтун Май 1 салбырында коммунист эш Байыр-Белек өргөлдөшсө сүт-бараан ферманы сүт саа-дазынын чыл планын күсөт-көш, планда дашкаар 34 то-на сүтү бүдүргөн. Ферма ко-лектив мал кыштагылашкы-нын иш элген: чөм кула-мырч сапал тодарткан, кан-дыг инженерге ам баалаарга немдөдө чөм бөрийн планна-ан, ситен, елосе сөөртүр маши-насы фермага быжылга-тылган.

Эки көргүзүлгөн Совет Тыва салбырын өдүгөдөш иш фермаа чөдөп алган. Ферма төртүр чөс баш мын-дыан 80 анай алай планын 85 баш кылдыр ажал күсөт-көш, нияттын-биле 1100 ажал чаш мал төлүн камгалап ал-ган. Фермага 20 чыл иштин-де ажалдаан хоочун кадары коммунист Бараан Балбыр өг-бүлөсүн-биле чыл бүрдө эки көргүзүлгөн чөдөп ап кел-ген. Иш ажалынга оон хой чылда үрө-түпөлдүг ажал-ын үлгөйлөн көргөш, Совет Тыванын 25 чыл оюн таарым-тыр Тыва АССР-инг Дөдө Советинин Президиуму апаа Тыва АССР-ин адырларын ма-чын деп атын таласкан. Совхозтун дүжүлгөдөш хой-жуларын Кол Лопсан-Доржу, Чооду Хирештей, комсомо-лу хойжу Кол Чамый база эки көргүзүлгөн чөдөп ап турар.

Совет Тыва салбыр районда кол тарылга шөлүдү болза-да, бо чылдын тарылга талазы-биле кождул, тарва болган картофельден барык дүжүт албаан турда. Май 1 салбы-рынын механизаторларын, аны-аа агроном Дмитрий Дамдын-ын удуртулган-биле, арбай-нын болган картофельдин багай эвес дүжүдүн алган чо-руу хамык учур агаар-бойду-та эвес, чөм ажал-агый ажал-лап турар кижилерден ха-мааржык дөшүн бадыктап турар.

Устүдө айткан мурнакчы кижилерин ажалынгы эки үлгөү-чүжө болган ра-йонун келер үгө хөг-жүдөш, ылангыч кө-дө ажал-агый талам-биле согулгалары районга оон бү-дүрүгөдөш моон сонгаар-лаа шапкын хөгжүдөшүн ар-ал-ларын айтпн турар-дыр. Ма-чаа холбоштур көдө ажал-агый талам-биле дараазы-да улаанышкыны районга чооку чылдарга ботталдыр-чурдары эргөкч чутула деп санап турар бис.

Мал ажалын кол ула-нышкынын алырга ният-тоокоа пд, ишек болган чылгы малдын баш санын а-тын турганын 1,5-2 катап өстүрер аралар бар, ишек малдыг улаанышкынын ажал-ын өстүрүлгөн ажалын соо-лугу 2 чылдын практикаа көрсөткөн. Хой болган өшкү малдын баш санын амыг тур-ган хөмөдөдөн көүдөтөй турган, оон-биле районгун иштин херекселгн хандыр кылдыр тургузары таарымча-лыг болуп турар. Ону база дүжүлгө бадыктаан.

Эт улаанышкынын ишек чылгы мал хой чөм чарыг-дас, чылдын хой кезин ода-рыл өрттөргөн бистин район-нун байдалына дыка ажал-ыг, алаңгыч ырак-уаа чер-лерде олардын ажал-агыйн-га өлгөн байдалы тургузуп турар. Иштин эки олар-ар чалгы үдө өдүгөнүн, Уул-Дамын дөшөкөдөш ажал-ын өрттөш хөмөдөшлүг, ар-одалар-биле аразын харылаагына бөдүн оруктар-ын чартып септешшөө, апаа самодөт ховар шөлдөрүн апган, агаар транспортун ажаллаар айттыртын шит-пирдэри чооку үенин согу-лазы болуп.

Бир 20 районга мал ажал-ын хөгжүдөшүн улам дү-гөдөш чүе болганда, мал-дын чөм-суурун быжылгаларын

калбартыры негеттинин ту-рар. Ынчангын районга а-тын тарып турар арбайын, сулаын шөлүгө немей кө-тараанын, хой чылдыг тари-мал ситенин шөлүн кал-бартын, турнептин тарылга-нын катап тургустушаан, оон ийн картофель, нугаа ку-лтураларын шөлдөрүн көү-дөш, ол талам-биле район-нун иштин херекселдерин хандыр айттыртын «Тоо-ра-Хем» совхоз шитпирдэри ту-рар учураат. Ишек малдын баш санын өсөрү-биле хол-боштур чаш мал тургаларын немей тударып чөдөп ал-ган. Ылангыч күсөт болган чак-сы үдө малдын ховар-турга-ларын Улуг-Даг, Эн-Сүг ба-жы, Арбык, Мөстүн иштин ам-даа долу ажал-агыйн турар черлерге немей тударып ботталдырары чутула.

База бир сонгарлаттынмас согулга болза малдын усаа-зын экижидер, тарып боо-а-зын организастан, усаа-зыг малдын колхозларын тускайлап үзөри болган мал ажалынга зооветеринардыг хөмөдөшлөрүн экижидер, көдө ажал-агый бүдүрүгөдөш тускай өртөмөдөш ролон болган харысалганын бе-дидер, малчыларын амды-рал-чуртталганын улам эки-жидер болуп.

Бо талам-биле бисте чөдөр кылдырмаан ажалдыр хой, ону боттал-дыр дөш шитпирдэри хөмө-дөр алабын таарымчын ми-нир учураат бис.

Дөшөк девискөргө хөм-нөр, силер ажалдыр орук харылаалыг бистин район-нун байдалына аят транс-порт улау учур-дуулап болуп турар. Ону барымаалаш шөлдөрүн биле экижидер а-тыртын совхоз дирекция-ны өөренип көргөш, ол күштү ажаллап турган, ар-саар үрүмк ажалга машина-тех-ника бүдүрүгөдөш эвес ажал-лаар чорукту эвөжөдөш чо-гумчалыг.

Тоюгун көдө ажал-агыйн ажал-ишчилерин мин мурунда амыг үдө ту-

рар чутула согулга болза бо кыштын мал кыштагыла-шкынын организастанг өрттө-ргө, келер чылдын чаксы хо-ву ажалынга амдылаштан элген илангыч белекенири болуп. Районгун көдө ажал-агыйнын сонгарлаттынмас өөк айттырларын чөдөш-кенин шитпирдэри турган, В. И. Лениннин төртүтү-ншден бээр 100 чыл оюнга төлөпгн учураары улут бо-ган харысалгалыг согулга бистин мурувустуа тургу-стуган.

СЭКП-инг XXIII съездин, ТК-нын март, май болган ок-тябрь Пленумары амыг үе-чадала көдө ажал-агый тала-зы-биле бистин политикаын-тын кол-кол улаанышкыны-нын болган согулгаларын то-дораткан. Колхозчуларын Ушкү Бүтү-өйлөс сьездэинг СЭКП ТК-нын Чингиз сек-ретер эш Л. И. Брежнев бо дугайында тодартып-биле чө-дөш турган. Согулга болза пар-тиянын ажаллап кылганы кө-дө ажал-агыйн хөгжүдөш-тин программасын амды-ралга күсөдөшүнө болуп.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
Тоюу райкүсөмуну дар-гаам.

КАЯА-ДАА БОЛ...

Бистин чылгымынын баш санын чооку чылдарга бүдүн чартып катап өстүрер ар-галы диннамын. Ол эки-дир, дөшкөр бис. Аят дөргө Тоюкта машина-биле дөмө-бө: калды-бөрт орукта кай-наар-даа халтар сен. Апаар, балыктаар, чер шичиш му-нар, чүк сөөртүр дөш, ажалдыг амыг эс-ле бөдүр эвөш... Ийе, биске күштү-шмырак алтар хой-ле болза эки. Чылгыны өөрүнүг бөд-дөш база болуп.

Б. ДАГБАЖЫК,
чылгыч.

СЭКП райкомунун болган райкүсөмуну сүт-бараан фермалар аразына шалчирп Кы-нал тугу — Май 1-ин салбырда төп сүт-ба-раан ферманын кол-лективинде. Тукутү чө-дөп алганын чамды-дын чутуаагон сонургай бээр бис.

Эд кол чамды — кол-лективтин чалгыс кижиг дөт биле-деминде. Ферма өргө-дөш коммунист Федор Байыр-Белек саанчыларга, ка-дарчыларга калды-бир даа-га бээр — олар ону өй-шаа-нда мына-ла күсөдир, а саан-чылар өргөдөшлөр негедөш салыр — ол база күсөткөшөр. Фермага сүт саалдаа эвө-жөш, планга сап-тын четте-сөй бээр болза, чүгө өргө-дөш эвөш. Бүтү коллектив хо-дөш үер. Азы малдын кадат, сүтүдү басыраан бе, азы саанчылар амыга харыса-ла чоталган бе — ону ийн тодарадыр. Борта база-ла шунту кириш. Теринин саан-чыларын Кол Чамый, Кол Дамдыла, мурнакчы кадар-чы Кол Догдасанжын сүт-лар иштин кижиг бүтүр ажал-ын ишарын дөш, оон өсүдөш дөш бир дөш ха-рысалгалыг. Ону коллектив-тин кижиг бүрүзү билдир.

Мындыг көргүзүлгөн ап көрөд. Коллектив сүтүн-нити саалдаанын хулаа-гы эрткен 10 айдара 121, күрүгөге сазарын ажал кү-сөткөн, планда ажалы 34 тоннаын сап, 20 ажал то-на сүтү саккан. Күрүгөге сүт сазары үргүзүлгөн. Бо дөргө база-ла демниг иш-тин ажалында чөдөп алды-ган. Эргөдөш Байыр-Белек-тин удуртулганын-биле чал-ын олар 180 тонна ситенин бе-леткөш, салбырга ажаллап турган ситенин бригадалар-нын мурнаа болган. «Чө бе-дөш» иштин ажалын ажал-агыйн улаандыр, чалгыс-да баш малды кыштын ажалынга алысас дугайында Федор Байыр-Белектин чутуаа-ган кичөөтөйгд диннаа-нор. Байдал мурункуу ха-вир эки, мында-даа Кын-а тукутү чаллап алганыга мө-нөткөн. Бот додунун бө-дөш дөшүн олар чутуаа-лган.

А. ДОРЖУ.

ЧУРУКТАРЫН көрүп: Устүдөш куду хойжу Кол Чамый болган саанчы Алек-сандра Серенчик, саанчы Доржолу Хувааска.

Олар — районгун мал ажал-ын мурнакчы, ажал-ынко дүгөн мерекел, өөр-енип турган, кымыаа болган ак сөткөдөш малчылар. Кол Чамыйн ажалын дугайы бо армыда оон бизон чагазынган номчунар. Алек-сандра Серенчик — «Тоо-ра-Хем» совхозтун Май 1-ин сал-бырында сүт-бараан ферма-нын мурнакчы саанчыларын бирөөн. Оон фермаа бо чылдын ишек бүдүрүлгөн сүт сазар күсөткөш ажал күсөткөш, Александр бөдү иш саанчыдан 1500 ажалыг сүт сазар сап алган. Эргөдөш Хувааска районга сүтүргөш кижилерин бирөөн. Оон ажал чылда саан-чылап, чыл бүтү эки түнө-дөш чөдөп ап келген, чам-дык чылдары бар чөдөп ап-лаа турган. Ам ол Кол-Чар сүт-бараан ферманын мур-накчы саанчы.

Мурунда, колхозтар тур-густунмаа үдө, районга көдө ажал-агыйн адырларын хөгжүдүр турган чүе бол-ганда, элген чени иштин-де бо талам-биле чамдык бе-сер тургулаан.

Өрткөн каш чылдарын дү-жүлгөдөн көргө, районга совхоз ажалын кол ула-нышкыны мал ажалдыг болуп артар дөшүн бадыктап турар бээрдинг барымаалар бар. Ынчангын районга чө, та-рылга ажалын мал ажалын таарыштыр чорудары чутула. Ылангыч мал чени култу-раларын, аш-чөмө херексээр оторд, картофель култу-раларын колхозтар чорудары чо-гумчалыг.

Бир эвес Тоюкта көдө ажал-агыйн өртөмө үдө-зилген, амдыралга хыялтан-ган депиштелген аралар-биле

Мэон ада-нем иш мал ажалдыг чораян улус. Ийги кол ажалы — ажалы. Мей илгын амдыралдын чүгө учу-кылдын көрүп. Тоюгун тем черинге чуртатп, хол-зоочу болуп, оон соода совхоз ажалындын апарганын бо. Бир кезе үдө ажал, апаа шөрү өөрени берген мей. Ынчалда-даа ол мөң кол мергекселин болбай барган. Ындыг мергекселим — хойжу, апаа ынак мей.

Хоюну кадараш үлүптер мей. Арга-иштгйг чөр бол-ган, бичежк мөс азы ойматкыр, бичи кылдыр салгындар-пар. Ынчалда-даа оларын чөм ажаллаар керек. Ындыг ода-лар бисте хой. Толбуз, Тадым, Эн-Сүт ишчар хой малга таарымчар чөдөр барын билер мей. Бир эвес эки ишчар болза, эске-даа чөдөрлөр таарымчалыг ода-белчирлерин тып ап болуп.

Бир-ле катап совхоз төвүндө даргалар калгыш, менде айттырдылар:

— Кол, сен шыпаран ачы болгай сен, бо чылдын аппап үнүзүе калдыгыт мей?

Кайгы берчм: мей өөренип, мергекшн орап апаа хойжу дөш чөм мактап турар болгай, ишчар болза, малдан чараш, апаа-ишчар берген хөдөм чөр бе! Апаа, ишчар сүрүп болур-ла хары. Ынчалда-даа колан хой-ну кычарыла! Хоюну кыянын белек тып алары берге.

— Чоң, даргалар, малынга-ла ажалдайын—дөш, дөрт харылаалым.

Хой-ле чүрөш кылгыч, тудай деп азал чораян ажалы чок. Чүрөш-даа мурунда, даандыртан ажалдын хары-

салгааны бөдөп көр мей. Бистин чөргө хой малды өстүрер талам-биле чамдык бергелер бар: хой олары эвөш, бар одаларда хойга бөдүлгү таарымчар ситен ховар, одалар ара-зын улау-улуг экижидер, хөмнөр, дагал чара кириш тур-арында бирөөндөн бирөөнчө кижиг белек эвөш, арта-мыш аразы-биле хой сүрөри берге, мында-даа кижиг хой болгулаар. Ол-ла бүтү бергелерин Тоюгун хойжуларын шыдаалыг эртпн турар. Белегин хараарында бергэ өөр-енир чөдө чутула. Дүжүлгөдөшлөр мөңө ишчар чөдөп турганын калжа-даа утпас мей.

Хойжу кижиг болганымда, менден хураган, дүк дугайын бо-ла айтпа бээр. Ынчангын калчар, мөң ажалын кол көргүзүлгөн ол болгай. Бо чылдын төрөш чөс хой бүрү-дүдөн 98 хураганым, хойдан-на 2 килограмм дүктү алдым. Бо дөргө районгун хойжуларын денел-биле алырга багай эвес түнөдү-дир. Штер Лопсан-Доржу, Хүрештей оларын дүжүлгөдөш эдөргөн чутула. Мында кол чүгө болза ажалга чүткүдүт, ан сөткөдөш ажалдары болуп. Ажал-иш кижиги өөренип, кижилер.

Ам кыштын соок үеи келди. Чаа 1970 чыл үер — улут Лениннин төртүтүлгөдөш бээр 100 чыл улам-на чоо-гулааны ол. Ол байыралга мөң хулаагем бо чылдын-дан улут. Төрүр чөс хойга оонаштыр 105 хураганым, хой бүрүдүдөн 25 килограмм дүктү алыр хулаагем мей.

К. ЧАМЫЛ,
Совет Тыва салбырын ажал хойжу.

дар-ла. Чарымын дүргөн ээртөш, өртөмөдөш соотунда хөр-хөртүтү бургулаар хан чорупкан чүе. Иш багы дөшү, чаа одаже сүрөи ол. «Даш-Хувага деңгексирлер ховар боор!» деп, ол аалдын улауу мак-тап турду. Шынар-ла, эрес-кежэ ивижилерин калчап мактаас боор! Кижин соотта — кадарчылап ажал-лаары калчап-даа белек эвөс болгай.

Бир хованшаа эскеленге көжөри, чиктик мал дилээр, бөрдүн иш камгалап ховары база-ла чик эвөш. Иш малга хой чылда эки ажалы дөш шаннал-мактага кирип, Ир-кутук, Магада чөдөп, иш малды-лар-биле учураары чораян Ели-аавета Кендиз, кырган кижиг Ва-раан Барыш, совхозтун сүргөш ажалдарын Михаил Содуна, Колчук Шыдыра дөш соорукту ишчилер ина бэр.

Соок кыш, кедрейг терең хар, ода-белчир эвөш чыл, хой хон-тарда сымтаас тем, дүжүлгө чөк ажал кижилер, иш арын—дөш хой-ле доора моолдктарын Бараан көргөн. Өдүн сүмүзүн нам үр-үрүп секретарына, партия рай-комунг инструкторына, колхозтун иштин мал бригадына ажаллап чораян, балтаар чөдөн көжү-чүгө турган Балбырын ажал, амдыралы-биле улут холбаалыг.

Эрткен кышын ферма чоотуга иш бөрү тытпн келеш, иш чин эгелей берген. Бараан Хүрөнович ферма улауун болган күрүгө са-дыр иш сүрүн келген кижилерин эвөлдөп алган, бөрү алган чо-рупкан. Хар терен, соок улут. Толут бөрдөр алыслай барып болуп. Ын-чалда-даа чалгыс арта аркан: бө-рүдөш дым, чөм тып чин ар-берей, дүн-хүн чок сүрер, иш-үш болуп алган сөткөдөшлөр. Ынчан

көргө бөрү шыдашпас — чөр ап ыраас болуп. Анчы кижилер бөрү-лерин он чөдө хонук сүрүп келеш, бирөөн боолап, эскенин хованнап өлүргөн. Балбыр аңчыларга ферма-дан чөм эскен берип, бөрү атлашп чоруп турган. Ам оон дугайын. «Дайымнарын баянч илап-ла ха-лайткан бис ийн» деп хөдөр орап. Оон ийн ишжге халдаан хайра-наанын-даа, алаштан кедеген дилбиктыгын-даа кара шөрүзү. Балбыр баштаан эрер баянч би-лр!

Бараан Балбыр район төвү Тоо-ра-Хемге баянч турган. Ында оон өңгүлтери, таыштары эмгекж. Совхоз төвү Алыр-Кежиг суурга иш-чар, маңаа оон холун дингиз тут-каныр хой. Чүгө дөргө районгун ол алдаржаа: эң хоочун комму-нистеринг бирөөн, колхоз ту-гузукчулугун үлгөлдөш, ажал-ынко дүгөн мерекел, өөр-енип турган, кымыаа болган ак сөткөдөш малчылар. Оон-биле Тоо-ра-Хемге база учура-шкан бис. Бараан Хүрөнович тай-агыч далажын турду:

— Партия организациаларын секретарынын семинары болуп чүе-дир, апаа киришкөк, дөраан халтар мей. Тайгада ажал көүдө-ди,—хэр улагатн, аада улус маа-га-амды.

— Ам кайда ситер?

— Ан-Пашта, Хың-Дагда бис.

Бараан Хүрөнович СЭКП рай-комунга кире дүшкөш, ферманын ажал, амдыралын чутуаагылаан, чамдык мергекселин салган:

— Чутуа-харылаа чөк ырак че-ре-де улус бис, даргалар. Район чө-дөш-биле чутуаагылаштан тып туртуура дугайында айттыр чү-дөшкү ишчар? Оон ийн, Кызыл-лаа радиопринциптер чамгыттылыг, ону чорударына дүжүлгөш көрүдөр—

ИВИЖИ БАРААН БАЛБЫР

А. НУГУРАК ОЧЕРК

Чолдон хөвү сынныг, бакыннын дүтү бөргө берген чазын чымык шырайлыг кижиг совхоз контрол-ыга кире бөргө, иш кижилер оон холун дымдыг тудуп, армиче өдө-гө болган бөдүр-биле көрүп, чор-гааралыг учурашкан.

Ол партом секретарынын ка-бинетинг кирип келди. Иш фер-маа амдыралын, бөдү иш партия эге организациаларын секретары кижиг болганда, партияг ажал-хө-дөшкөш дугайын чутуаалары ол.

— Мал байламы мындыг ийн, дарга: чүгө халыг чөдөн апаала-хы дөш, дөш дөт болган, мын-чаа иш оон шулу казып чып шы-даас—бергедөш... Ам канчаар, ишчар, чымыч хар сүрүп көжүп бар чамдыр бис, чүд дөш бөдөп оо ситер, дарга,—дөш, секретарык, чүд дөш эвөс дөшөңг, көргөн. Сек-ретар дүгөйг берген:

— Шынар-ла берге-дир, Бараан Хүрөнович, ишчарымаа хөжөк.

— Оон башка арта тымылбас-гыр, дарга.

— Ындыг харын чөдө-даа терен харылга иш шулууну чалгыт тып чини мал болгай, улут хары-лга ажалан мынар эвөс — деп, пар-том секретары эш Хондыр чутуа-лаан. — Арганын тып көрүпөн, ар-га-дүжүлгөдөш-даа бар болгай. Си-дэрге идегөр, бөдүрөп бис.

Хар үлүгүдөн партиялар көртөс. Ону иш малдыларын хой чыл-даралыг дүжүлгөш көртөсөн.

Хары угда өдөрө чазакан харын адаа чымыч, додотабас болуп, иш-дик болганда, шулу, кырында хар-дан аартыксымай, хостуг чылдыр, иш оон бергекселин чок казып кылар. Бараан Хүрөнович ол дуга-йында бөдөп орду мынаа.

3400 ажал казып ода-менди турар. Оон 160 харын аңчылар мурун алган чөдөпкан.

— Коммунист Кенден биле Дам-дын эки ажаллап, эскелерге үдө-гөр болуп турар. Оларын хулаап алган кижилер кадык-шымак, баш саны ховар көрбөс—дөш, Бараан Хүрөнович коммунистерни ажалга харысалганын, хуралга калдыг ай-тыртыларын чутуаагашканын, кы-мын, калдыг ном номчуп турарын база эске-даа чүдөдөш дуга-йын сөткөш хамышкынын чутуа-лап олурду.

Оон кыяан хөдөшкөн эске бир бодалга алам берген, кабинетте бис-терге эргилдик көрө казакан:

— Ой, утупкан-дыр мей, дарга-лар, чамдын аңчылар көш турар-дыр, оларын мурун чораян чары-ларын калдар кижилер херек-ле болгай.

— Чары күлөөл ажал кижилер-биле чутуаагылаш каан бис,— деп, кө-дө Совет дарганы харылаан. — Ажалбас, сагып човаванар, Хүрө-нович.

— Шымай-дыр — дөш, Бараан Хүрөнович улут тыгаш, бир-ле чө-дөш ажал тылгөшкөш студия бурунгар чылды иш, хулаагыр орду.

Ол—ажалы дөш сагыны аарып, боалам балыкан чорур кылар. Би-чине-ле элчок, бичин-ле чөтпөс чүдө ону алабаш туруп бээр: чүтүрү-лүп ор сен, чүгө тоокоо сен деп салгындар, калчылдар. Казан партом секретары фермага кан-дыг номнар барыл, кымыр хойну номчуп турарын, солуп номчуламын кымыр организастан турарлы деп айттырдылар, Бараан Хүрөнович.

— Кенден, Шүлүкү Дамдын, Ми-хаил Содуна сугар-ла болгай — дөш, хаван туттуулап каан боданы берди. — Ынчалдаа, дарга, бисе иш радиопринцип турган чүе, ам олар үрелген, мынчапаш «Синдола» саттырп аар күмөдөш бис. Тоо-ра-Хемде чөк, Кызылда бар сурагым болду. Ону тып аарына дүжүлгөш көрүдөр.

Бараан Хүрөнович — күзөшүн чөдөп ар кижиг. Апаа ол чүткүдүт. Дш-өөрүн чалгыш илап-ла күсө-дир апаар.

— Ам-и тынжалал: кымыл бо? «Тоо-ра-Хем» совхозтун өдүгөдөш иш ферманын хоочун ивижил, 1936 чылдан бээр СЭКП кижигүлү Бараан Хүрөнович Балбыр-дыр.

Фермага ажал-иштин дугайын ол хойну-ле чутуаап олурду. «Суваан Дамдынын, оон уруу Даш-Хуваан таымыр бөрү сазар, а олар дөргө иш малдан кончут-ла өөренип үлгөш дөш, оон чутуаагыш диннаа, 1965 чылдын кышында өдүгөдөш сактып келдим. Суваан Дамдын бөрү алажын чорой барган болган. Оон кызы Даш-Хуваанын эрөөн соа-

лар-ла. Чарымын дүргөн ээртөш, өртөмөдөш соотунда хөр-хөртүтү бургулаар хан чорупкан чүе. Иш багы дөшү, чаа одаже сүрөи ол. «Даш-Хувага деңгексирлер ховар боор!» деп, ол аалдын улауу мак-тап турду. Шынар-ла, эрес-кежэ ивижилерин калчап мактаас боор! Кижин соотта — кадарчылап ажал-лаары калчап-даа белек эвөс болгай.

Бир хованшаа эскеленге көжөри, чиктик мал дилээр, бөрдүн иш камгалап ховары база-ла чик эвөш. Иш малга хой чылда эки ажалы дөш шаннал-мактага кирип, Ир-кутук, Магада чөдөп, иш малды-лар-биле учураары чораян Ели-аавета Кендиз, кырган кижиг Ва-раан Барыш, совхозтун сүргөш ажалдарын Михаил Содуна, Колчук Шыдыра дөш соорукту ишчилер ина бэр.

Соок кыш, кедрейг терең хар, ода-белчир эвөш чыл, хой хон-тарда сымтаас тем, дүжүлгө чөк ажал кижилер, иш арын—дөш хой-ле доора моолдктарын Бараан көргөн. Өдүн сүмүзүн нам үр-үрүп секретарына, партия рай-комунг инструкторына, колхозтун иштин мал бригадына ажаллап чораян, балтаар чөдөн көжү-чүгө турган Балбырын ажал, амдыралы-биле улут холбаалыг.

Эрткен кышын ферма чоотуга иш бөрү тытпн келеш, иш чин эгелей берген. Бараан Хүрөнович ферма улауун болган күрүгө са-дыр иш сүрүн келген кижилерин эвөлдөп алган, бөрү алган чо-рупкан. Хар терен, соок улут. Толут бөрдөр алыслай барып болуп. Ын-чалда-даа чалгыс арта аркан: бө-рүдөш дым, чөм тып чин ар-берей, дүн-

ҮЖЕЛЭЭН ЛЕНИНГЕ ЧОРААН

(Төмүрү. Эгеиз 3-кү арында).

— Чоранын халкында улуу-биле четтирдим, эм! Ам чана берген, дегерезин чутаалап бар мен.

Черников губерниядагы көп чоран ак салды тараачын прейния дугайын Владимир Ильич Лениндин намында айыткан болгон. Инчалажок, уу тараачынын фамилияларын, аттарын болгон адаларын аттарын Смоленскта ол уеде буртуктеп барган болгон. Совет эрге-чагырганын баштайгы хунеринде Владимир Ильич Ленинге Украинанын көп чоран ол тараачынын кынарал ол Чуну дугайын олз ынчаарада улут баштыгына чутаалаабы? Оларын салым-чолу оон сөөлүндө калдык болганмы?

СӨКП ТК-нын чанында Марксизм-ленинизм институтунун Топ партиясында улут эвес саазын бар. Ина кара бузу-биле мынчаар бижэ: «Черников губерниядагы Халычтын волостинин Черниковка суур чурттуг тараачын М. А. Лускарев болгон оон өөрү чер ажалын министриге көп чоран болгон чер дугайында хоолуу амырларга боттаныр талзы-биле оон сүмөн алган». Моон алгаш көргө, тараачын талзы М. А. Лускарев Октябрь революцияны тилеэн соода удааында Смоленскта чаккан эвес, а өөрүт барып чоран.

Черниковка суурга чораят

чаа журналистер барган, келген. Ам ннда «Прогресс» деп колхоз бар. Макал Андреевич кожазы Протопопов волость чурттуг тараачын талзы-биле кады 1917 чылда ноябрда Петроградка, Ленинге чадап чедип чоранын Черниковка суурунч хоочун чурт-тачыллары ам-даа чутаалаабы турар. М. А. Лускарев-биле кады Великая Березка суурунч чурттакчы Артем Иванович Усков, Знобь-Новгородское суурунч хоочун болгон сурагын тараачын Федор Афанасьевич Стариков олар В. И. Ленинге чоран.

Бо дугайын бадыткап турар база бир мындык барычлаа бар. Ону Черниковта журналист М. Брескун тодоргайлап мындаа. Смоленскта редакциялыг турган «Деревенская беднота» солугта 1917 чылдын ноябрда мындык чутул партиятын: «Черников губерниядагы элэн каш суурларын талзы-биле тараачынар: Черниковка суур чурттуг Макал Лускарев, Великая Березкадан Артем Усков, Знобь-Новгородское суурдан Федор Афанасьевич Стариков олар Смоленскта чедип чадап кылашкан келген». Мындаа ол солугта амырлар турган солугта М. В. Алтаева-Ильичева хей тараачын талзыларын чутаалаабы бижэ. Илангы Черниковта келген, Владимир Ильич Ленинге журашкан тараачын талзыларын солун чутаалаабы чоралчы эң тодоргай чырыпкан. Оон чүдүлөр 1917 чыл

ноябрь 23-те болгон 24-те ол солугта партиятын. Украинанын көп чоранын Черниковка суурунч хоочун тараачын талзы-биле кады 1917 чылда ноябрда Петроградка, Ленинге чадап чедип чоранын Черниковка суурунч хоочун чурт-тачыллары ам-даа чутаалаабы турар. М. А. Лускарев-биле кады Великая Березка суурунч чурттакчы Артем Иванович Усков, Знобь-Новгородское суурунч хоочун болгон сурагын тараачын Федор Афанасьевич Стариков олар В. И. Ленинге чоран.

Петроградтан ыракта Черниковта суурларын Смоленскта кылашкан чедип келген тараачын талзыларын Владимир Ильич эң-не элден эзу-биле хулал элалган, оларын чутаалаабы кылашкан чедип келген бодуну өндүр-чаагы сүмөн, чатын оларга берген.

Болуучу талзыларын Совет эрге-чагырганын баштайгы хунеринде Владимир Ильич Ленинге чоруткан ол украин суурлар амыр уеде Сумск областта Середино-Будск районун составында кирип турар. Улут баштыгына барып, журашкан чоранын чатын чер чурттугларга Федор Афанасьевич Стариков туз келженин-не хөөрөп берип турган «Маяк» колхозун ол улут намынч хоочун келжигини сактып чутаалап турар.

— Силерин-биле бо чутаалаабы олурарымышкы. Ленин-биле шак мынчаар олурган алгаш, хөөрөкөн бис, эштер. Владимир Ильич мез чутаалаабы харын-даа бүгү сагын-сеткилден дынап олурган — деп, Федор Афанасьевич чатын суур чурттугларынга хей даа чутаалап турган.

Смоленскта эскелтен каазын тараачына ол бир хун он-чорби катан номчун берип, таймырлап келген. Ол дээр, В. И. Лениннин ат салган — «Тараачынын айтырларынга харын» деп чутаалаабыр. Смоленскта келген тараачын буртууге ук документин тысып берип турган. Чер болгонга бүгү эрге-чагырганын холга аларын, помещиктерин чери уеде кирип, чонун ажалымынга шилчөөн бүгү эрге-чорактын шыгыны камгалаарын Владимир Ильич ол чагазынга тараачынын кыйгырган.

В. И. Ленин-биле байырлашкан, чоруткан Федор Стариков мындаа Владимир Ильичте мындаа:

— Бурган амырларда ажал-албаныр өндүр-чаагайла болуун! Амырлар чон-чут-ла чей кой-кирип-кирип, канчан четтиги турарына кайгырап тур мен! А бисте ам эки чакан, чатай корум-чурм болгон идегелди камгалаабыр болгон бузур, билеп алгаш, чатынмыс.

Помещиктерден хавыркан

Черни тараачынарга хуваар талзы-биле комиссияны келжигунте Федор Стариковту солган. Тараачынын чыгынга чончол ол турган келген, санал берген:

— Бистин суурун эрчим хамаатылар! Помещиктерин тос муң десина бүгү черин хоолуу суурлар хавырп аларын Ленин айткан. Черни — тараачынарга! деп, Ленин кыйгырган. А экинчи мыжын келип болос деп Ленин база чатаан. Мынчаар, Ленин болза, бисте тааржы, бисте идегелди болгон буннын кижилерин бадыткап тур мен.

Чер дугайында Ленин Черикти амырларга боттанырларга идегелди кирип-пашаан, Федор Афанасьевич Стариков төрөн суурунга хей айтканмын. Мынчаар, Ленин болза, бисте тааржы, бисте идегелди болгон буннын кижилерин бадыткап тур мен.

Удааында Федор Стариков оларды Кызыл Шеринин хураалына чоруп барган болгон Ленинге. Врангельге дээр, Совет эрге-чагырга дээр маалымды-биле деми-сөөккөн. Федор Афанасьевич 1920 чылда тиф деп хал-даабырлар аарыдан алган.

Артем Усков 1917 чылдын ноябрда Смоленскта В. И. Ленинге журашкан чорда, чүгө 23 кыргып турган. Чатын чер чурттуг тараачына ону революцияны улут баштыгына талзы чорутуп турда, Артемун ка-

лайн мырмаш амыр турган. Ам Анастасия Павлова амыр Смоленскта чоран дугайын сактып олурар. Смоленскта Артем чатын келген, мындаа деп чутаалаабы:

— Совет эрге-чагырганы тараачынарга канчаар көрү турарын Ленин бир дугаарында айттырды. А көдөнүн чон амырларга кайн хире идеген турарын сөөдүредир база солугарын. Амырларга идегелдин Ленин сүмөлээн.

Калгын суурга помещиктен хавыркан черге Луначарский атты коммуны тараачынарга чурттуу олган. Коммуны дарагында Артем Усковту солган. Чаа амырлар тараачынарга чурттуу эгелен турда, интервентилер болгон ак-гаарейжилер моондаа. Революцияны дайынарга казан коммуны тараачынарга сывырптарга, Усков болгон оон аш-өөр холга боо-төсөккөн туткан, партизанай берген. Артем партизан отрядын комиссар болгон.

Кызыл Шериг болгон кызыл партизанар казан дайынын чыла шапкан соода, коммуны доран-на катан турган. Көдөге чаа амырлар В. И. Лениннин чатын дугаар тургузар дээр деми-сөөккөн Артем Усков эң идегелди кирипкан болгон бодуну амы-тынн берген. 1921 чылдын декабрында хураалын оон дундези Артем губернияны хураалына комитетинде коммунына эң чатын ора, кулактар оу тууп алган, араатанын-биле моорлар сол эткен. Тараачынарга оу тып алган, амырлар шапканы эскелтен. Артем Усков олун чыда мында деп чутаалаабы: «Москваже баар,

Ленинге база катан журашкан болган мен...».

Макар Лускарев дугайын демигелдин бары болос. Чатын суур чурттуулары оу Луначарский дээр чоран. Мынчаар, оон фамилия Луначарский болгон. Ленинге болгон Луначарский дээр чоран. Орус-япон болгон орус-герман дайынарга кирипкан, а февраль революциянын соода подпорчик дээр шериг дугаалыг догонарын ооктапкан, төрөн суурунга — Черниковка чатын келген. Октябрь революция тилеэн соода «История» солугун чаа дугаарларын тараачынарга ол номчуп, В. И. Лениннин ат салган Декреттерин таймырлаан. Мынчаар, оу 1917 чылдын ноябрда Смоленскта талзы чоруткан. Макал Лускарев оон соода ул болгонда помещиктерин чери хавыр талзы-биле комиссияны дарагы болгон. Хамааты дыйна ол амыр Кызыл Шериг аскарау-биле кады Совет эрге-чагырга дээр маалымды-биле демигелден. Хамааты дайын төнгөн соода «Червона долина» деп коммунага кирип болгон оон фермын эргелчип турган. Ол 76 харында, 1959 чылда эгелен.

Назы-харынын, аажы-чанынын, амырларын дугаалаабын талзы-биле бот-боттарында дыйч эвес тараачын кижилер 1917 чылдын ноябрда Смоленскта чоран. Инчалажок, оларын кижилер бурун улут Лениннин өндүр-чаагы сестери чатынандыр сөрүк кирипкан.

Д. НОВОЛАНСКИЙ.

ЗАПОРОВЫЕ. «Коммунар» завод чаа хавыркан «Запорожье» автообъектерин шуут-тур бидирип турар. Чарын, каа-көө «ЗАЗ-966» машиналарга автообъектер аажок мык аларган. ЧУРУКТА: завод демигелдинде чаа бидирип «Запорожцы». А. КРАСОВСКИЙ-нин фото-у. (СЭТА-нын фотохроникасы).

ЧАШТАРГА УЛУГ ЛИТЕРАТУРА

Литературларын Топ бажынынга декабрь 8-те ССРЭ-нин чогаалчылар эвиленин секретариатынын калбап хурады ажиттыган. Хурадын чутаалаабын турар темалы: «Коммунист кижизинде болгон совет уруглар литературазынын соругалары». Хурада ССРЭ-нин болгон РСФСР-нин чогаалчылары, критиктери, парлагта чедерин ажалдашчылары, парлагта комитеттеринин, Чырымышкын министрстволарын, ВЛКСМ ТК-нын талзы-биле кирип турар.

Хурады ССРЭ-нин чогаалчылар эвиленин баштаар черин секретары Г. Марков ажиткан. Хей националдыг уруглар литературазы өзү олурар салтакчыларын коммунист кижизиндеги дугаа чедирин турар. Бисте амык номчуучуларга номнары ССРЭ-нин улустарын 50 мындаа үлдүрүп берип турар болгон оларын тиражы чылда 267 миллион кезек четкен. Ол чуртаалар өзү олурар салтакчыларга күрөнгүн улут салым салым турарын көрүтүп турар деп, идегелчи — ССРЭ-нин чогаалчылар эвиленин баштаар черин секретары С. Михалков демигелден.

Совет уруглар литературазы онза бизе идегел болгон кижизин, өзүлүг гуманизм мөзүтү. Оон чедипкинери В. И. Лениннин амырларынга болгон ажал-чорудугаа, бистин Төрөн чурттууларын аларын төгүтүгө тураскааткан, таланттын чогаалдарын тодоргай кестүп турар.

Уе база солугтууну, чаа-чаа номчуучулар өзүп турар. Оларын кузэл-солугтаалары чүлү-бүрү, дадыкан 60-70-дарыг аларган, оларын чүлү-бүрү билгилери дыка улгакан. Оон уланындал уруглар чогаалчыларын мурунга чаа-чаа соругалар тургустууп турар деп, С. Михалков чутаалаабы.

Идегелчи уруглар литературазын хөгүдөринин чогуур айы келген чутула айтырларын таймырлаан. Күш-ажалдын маалымдарын көргүдөр чаа-чаа номнары. Ала-чуртун улут дайынын дугайында, Совет Армиянын амыр уеде «ажал-херектерин болгон хунеринин» дугайында чогаалдарын, уругларын патриотизмге, пролетарын интернационализмге кижизин номнары тургузарын чутаалаабы идегелчи демигелден.

(СЭТА).

ЧАА НОМНАР

Тыва АССР-нин Журналистер эвиленин баштаар черин белегетин «Күш-ажалдын өөрүшүн» деп аттыг өдөткөр номун Тыванын ном үндүр чери паран үндүргөн.

Хову-Аксинда «Тыва кобальт» комбинаты тудуп эгеленин чыдаабын — оон чок казымы черден ажиткып байлакты тыпканы болгон, ол байлакты тыпканы. Күрөк шанынанын лауреаты К. Х. Хойтук-оолдун дугайында М. Сүт-Маалымдын республида типографиянын хоочун амырларын, коммунист Е. Петрованын дугайында Л. Бергинин «Найраат» советтин хойжугу, орден-хавычаны Т. Додула дугайында Т. Кызыл-оолдун очерктери-биле ук ном ажиткыны турар.

Эмч дугайында А. Арап-чаанын, амыр С. Хойтук-оолдун хамараштыр А. Нут уурактын, шаттерин ажиткып көргүскен Л. Чараш-оолдун, беш чылдын улут туулу чоруп турар Хову-Аксинин кижилерин дугайында А. Даржанын болгон С. Самой-Индигуну тудуужулар бригадинин үленин чырыккан С. Чигитин болгон өскелерин-да очерктерин номчуучулар бо номдан номчулар. Х. Ойла-оолдун, Е. Тавованын, Б. Диринин,

Г. Монгушту, С. Шойгуну, Г. Ковалевту, О. Охемчиги, К. Игилдирин солун очерктерин номда парлагылаан.

«Улут-Хем» деп чечен чогаал амырларын орус дыла олут дугаары база үнгөн. Мында кол төрт бөлүк чогааларын кирип: тоомжулар, расказтар, шилер болгон очерктер — бирин бөлүк бо. Оон ийди «Жим, Якутия», «Улут-Хем» аас чогаалын булуңу, «Критика болгон библиография» деп бөлүктөр бар.

Күрөк шанынанын лауреаты Салчак Токаын «Аратын сөөгү» тоомжууну үшкү номундан эгелерин орус дыла. А. Кийитин окулгазы-биле амырларга парлан. Ступан Сары-оолдун «Ангир-оолдун тоомжуулар» эгелерин парлан, окулгазы — М. Черновосанын. О. Саган-оолдун «Тевис келген» деп шилин М. Рамзасованын окулгазы-биле парлан. М. Бенин-Лопсанын «Улут-Хемин шанын» романын үшкүлүгүн парлан, оу В. Малгин окулдуган. А. Кийитин окулгазы-биле А. Даржанын «Эрине эрине» деп тоомжуунан үшкүлүгү бар.

Кызыл-Эрик Кудажынын «Кызыл-бөртүүн» М. Рамзасованын окулгазы-биле парлан. Рассказтардан оон ан-

гыда, В. Ермолаевтин «Бисей — улут хем», М. Ойе-оолдун «Хөөрөк иренин чутаалаабы» киргилеэн.

«Жим, Якутия» деп бөлүк солун. С. Сурун-оолдун, Ю. Юнгегештин, О. Охемчигин база якут шулуучулар С. Залынын болгон И. Гоголевтин шулуутери мыда киргилеэн. Олар шулууту тыва болгон якут улустарын найырамынга тураскаатынган.

Алустун аас чогаалына хамарашкан бөлүктү номчуучу солун. Баш тыва тоомдарын оон номчуп болур. Мындаа чогаал шулуучулукка чоруткан баштаар: С. Сары-оолдун 60 хардаабын-биле философия эртеринин ажалымы А. Балдан, Ю. Юнгегештин чогаал ажалынын дугайында М. Халдан оларын чүдүлөр амырларга кирген. Мергелдин амыр чүрүкчү, назынандан элекке чарылан Наза Руслановын дугайында В. Ермолаевтин чулуун, ол бичи чүрүкчү чоран чамлы чүрүкчүлүн, тыгтырган чүрүкчүлүн база парлагылаан.

Чоокку уеде амырларын орус дыл кырынга 11-ги номери уер. Мыда бистин чогаалчыларынын шулуу чогаалдары колданы кирип турар.

С. САЛЧАН.

Чон чизезинге белегел

1970 чылдын январда эрттирер чон чизезинин документтери орус дыла болгон ССРЭ-нин улустарын 21 мындаа парлагылаан. Документтерин шүтүтүп чер-терге таралып чоруткан.

ССРЭ-нин Топ статистика эргелелиге күрөнгүн статистика органдарын чуртун бүгү республикаларын, крайларын болгон областтарын чалап келжирген, удуруктуу ажалдашчыларын декабрь 8-те ажиттыган, чөвүл хураалын кижизиндеги мындаа дыйчылган. ССРЭ-нин Топ статистика эргелелин наадалын В. Н. Староский чыда кайыкларын чыдак болгон шын буртукеринге кичөөнтүгүлүгү, эргелок чутула деп салгындарган. Материалдар машинага сайгарып ажалдаабы, бичи

чагырмаларын бизин чайлаабы амыр берге болур.

Мындаа чыда ажалдашчыларын мергелелиг бодурун хамарашкы чүдүлдер дыка хей. Оларын негеттерин 800 хире кижилер. Кадарын шилин амыр болгон бадылаары чер болгондооулаа. Чыда кижилерин эргелелин болгон амырлар дугаалыларын, инструктор-контролерлары биле саякчыларын хей нуруу — дээр болгон ортук эртерин кижилер.

Чөвүл хурада киришкенер чизеге белегелдин чоруп турарын болгон ол чутула болушкунга холбашкы чорутар массалык таймыр ажалын дугайында илеткелерин дынаан.

(СЭТА-нын көрр.).

Спорт • Спорт • Спорт

ССРЭ-нин ХОККЕЙЖИЛЕРИ ТИЛЭЭН

«Известия» солугун шанымы дээр Москвага болгон делегация хоккей чарылаабы ССРЭ-нин чымын камданан бирги чери элөөн. Ол чатын-даа камданат турган. Чүгө Канаданын хоккейжылары-биле талышкан. Түндөк оон декабрь 8-те болуп эркен ССРЭ-нин хоккейжылары Швейцария камданан-биле журашкан. 6:2 сапта улуп алган.

Канаданын хоккейжылары ийгин, Чехословакиянын комитетте үшкү чери элөөн. (СЭТА).

Бистин мөгелеривистин чедишкени

Ханас Автономнуг Областын бирги чери дээр хостуг хура талзы-биле 1952—1954 чылдарда төртүтүгүн бичин оолдарын маршалаа Абган хойрайт болуп эркен.

Ала Абган, Черновоск, Кызыл хоорайларын, Усть-Абакан, Талгын районун амык мөгелери хурашкан.

Бистин 10 мөге киришкен. Олар хостуг хура талзы-биле мергелелин белегелден келген. Шынгын демигелдин түнелинде Кызылдын комитетте бирги чери алап. Чеди мөге шаңдалыг черлерин элөөн.

32 кг дегинге № 2 пилонжак өөрүкчүлери Сергей Ооржак, 81 килограмм Игиткин херектер министрстволууда

Валерий Чуйков бирги, Алексей Сандан (48 кг), Владимир Соловьев (52 кг) ийгин, Валерий Төгүт (52 кг), Мерген Намдар (56 кг), Виктор Блинов (48 кг) үшкү чери тус-тузулда ап, чедишкенин эң келгенер.

«Труд» эки тура спорт ийзеленин бирги чери дээр Красноярск край чөвүлден хостуг хура талзы-биле амык маршалаа органдары. Орта бистин республикада 4 мөге кирип чоран.

Спорт белегелде калдык Чөвүл Болзот-оол (57 кг) ийгин, Владислав Кара-Товут (74 кг), үшкү чери ап, эң түнелдиг болганар.

УШ САЛЫГ АРТКАНДА

«Урожай» эки тура спорт ийзеленин республика чемпионату дээр маршалаа чемпион сепи салым болгон. Л. Чооду — Б. Хомушпу, П. Артамонов — Ш. Монгуш оларын журашканын көрүктү турган. Салымдын хаман боон хоочунун баш хура көргөш Чооду хураалыкында хайымды деп санал кирген. Хомушпу хураалын дүжү берген. Маршалаа тергелдиг П. Артамонов Ш. Монгуш-биле хайымашкан.

Сес салым соода П. Артамонов 7,5 салым мурамын, 7 салым Л. Чооду оу чымыр сурун кел чоруту. Оларын дарааында 5,5 салым Б. Хомушпу, 4,5-4,5 салым Б. Тарманжак биле Б. Ооржак чоруп оларар. Бо маршалаа хоочунларын дугаалаабы-биле амырларын ишт чүдүлү үшкүлүгү турар. Амдымында муреп чоруп турар беш шыдырачын ларту хоочунлар, оларын-биле амык шидараа Б. Ооржак атыр-датыр тутуп турар.

С. КӨРГӨН-ООЛ.

ХООЧУН ХОККЕЙЖИНИН СӨӨЛГҮ ОЙНААНЫ

Мачилиг хоккей талзы-биле делегация беш датыр, ССРЭ-нин сес датыр чемпиону. Свердловский армейский Валентин Атамашев декабрь 7-те сөөлүгү катан дошкө ойноп үнгөн. Адалдыг спорт мастери 18 чыл дугаада команданын капитаны, шыгаралыг ойнамчы хураалына алдырды-биле күтүсеп келген.

Ол хун уруучулар чуртун бирги чери дээр Ала-Атанын дипломаттары-биле ойлап, хоочун хоккейнин адын шыкайп удулашканын 5:3 сапта удуп алган. (СЭТА).

СПОРТЧУЛАР КЕЖЭЭЗИ

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хал» совхозун Кулутура бажында спортчулар кезжи болуп эркен. Орта хоочун болгон амык сапалыг спортчулар кирип, санал-ооналы солуган.

Совхозтун Бора-Тайга салырында хоочун мөге Сарылар Семис-оол бодуну амырларын солун болушкунуларын чутаалап база тыва национал хурашты улам сайыралар, негеттер талзы-биле саналын берген. Ол мынча эске-даа келженин кижилерин чүе чутаалаан.

Мөгелер Монгуш Сонгуску, Олег Кузлар, Ооржак Апышев ол хостуг болгон тыва хураштын чораларын, демирин чыгыган арга көрүтүп, оларын айтырларын харымлаан.

Кезженин түнелдиге спортчу амырлар болгон. Тилкелерин шаныаан.

Б. САТ.

Редактор Н. Н. ДИГА.

«Ачыларын бажыны» деп Б. НУХОВТУН ажиты.

РЕСПУБЛИКАНЫН ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНДА ТЕАТР УРАН ЧҮҮЛҮНҮН ЛЕНИНЧИ ЮБИЛЕЙГЕ ХОЛБАШКАН ЗОНА ААНЫ-БИЛЕ КӨРҮЛДЕЗИ ЧОРУП ТУРАТ.

БӨГҮН Н. ТРЕНЕВИЦ
«НЕВАНЫН ЭРИИНДЕ»
(ТЫВА ДЫЛГА)
ДААРТА Л. ЛЕОНОВТУН
«ДЕРГЕЛИНШКИН»
(ОРУС ДЫЛГА)

деп шилер болур. Эгелээр — 7 шак 30 минутада.

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ
«НАЙРАЛ»: Кичиымын 10, «Полк оглу» 12, «Буурамын» (1 болгон 2 кезектер) 14, 17, 20, 23 шактарда.
«АА-ХЕМ»: «Майор Выхр» (2-ги кезе) 15, «Хоолуун ады-биле» 17, 19, 21 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Хал хеман» 10, 14, «Дар халымын халымы» 12, 16, 17, 19, 21, 23 шактарда.

Организми калымын залыктар, кырыр чоруган камгалаар аргаларын бирезин күш-культура болур. Ховулар, аргалар болуун дескин хонг ак шымын шага-ла эштинген. Ам кыш үеи болуп турар. Күш-культуранын бир херин болур халыктын ханга таарымчалыг байдалар тургустууган.

Хаактыг агаарлаашкын калы-даа назынын, калык кижилерге болгон бичин азыр-даа чоруп кижилерге дузалай. Азыр чоруп кижилер экинчи сүмелди амыр чутула.

Хаактыг селдүгел кижилер шыган эгелерин хей талып ажалын, күшүгүлүгү, организмин түндүгү

Хаактыг агаарлаашкын

солугушкунга эки салдыр чедир, чуректин шыган экин бичиктер (оу улут үгө чүктөөктө шыдамы болуур), шынгын халылаабыр, кижизин дүргөн шыдамын, ажалыг чоруп кижилер.

Бойдустун чараш черлеринге, арыг агаарга хаактыг агаарлаашкын-биле кичи эрттер кижилер күжү, аныг чоруп негиз, хаактыг агаарлаашкын чоруп кижилер хаак